

Elina Melkko

MITÄ ON LUOVA LASKENTATOIMI?

TIIVISTELMÄ

Elina Melkko: Mitä on luova laskentatoimi?

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Kauppätieteiden tutkinto-ohjelma, yrityksen laskentatoimi, Jari Kankaanpää

Joulukuu 2019

Tilinpäätös tuottaa laajalle käyttäjäryhmälle tietoa yrityksen suoriutumisesta tietyn ajanjakson aikana sekä taloudellisesta ja rahoituksellisesta asemasta tilinpäätöspäivänä. Erilaisiin käyttötarkoituksiin hyödynnettävän tilinpäätösinformaation tuottamista säädellään muun muassa asetusten, standardien ja lakien avulla. Säännösten tarkoituksena on varmistaa oikean ja riittävän kuvan muodostuminen sekä luotettava ja yhdenmukainen tapa tuottaa tilinpäätösinformaatiota. Tilinpäätäjälle jätetty liikkumavara tilinpäätössuunnittelun joustokohtien muodossa mahdollistaa valitettavasti myös informaation tuottajien toimimisen omien etujensa mukaisesti, joko lainsäädännön rajoissa tai lakeja rikkoen. Tämän tutkielman tavoitteena on integroivan kirjallisuuskatsauksen avulla selvittää, mitä on tämä edelläkin lyhyesti kuvattu luova laskentatoimi?

Tutkielman lähtökohdaksi on valittu agenttiteorian soveltaminen luovaan laskentatoimeen. Aluksi tarkastellaankin luovan laskentatoimen viitekehystä, agenttiteoriaa sekä tutkielman kannalta keskeisiä käsitteitä. Seuraavaksi pohditaan, miten luova laskentatoimi määritetään ja koetaan käsitteenä. Aineistosta nousee esiin lukuisia erilaisia määritelmiä ja onkin myönnettävä, että suhtautuminen luovaan laskentatoimeen vaihtelee laidasta laitaan riippuen määrittelijän näkökulmasta ja kokemuksista. Kiistattomalta vaikuttaa kuitenkin käsitys siitä, että luova laskentatoimi esiintyy tarkoitushakuisina tilinpäätössiirtoina ja jaksotusvalintoina säännösten sallimissa rajoissa. Suurimmat eroavaisuudet määritelmien välillä liittyvät siihen, sisältyvätkö myös laittomat ilmenemismuodot, kuten petos tai vilppi, luovaan laskentatoimeen. Luovan laskentatoimen ilmenemismuotojen vaihdellessa erilaisten syiden, tavoitteiden ja keinojen myötä, yhtä oikeaa jaottelumallia tai kategorisointia ilmenemismuodoille ei ole olemassa. Päämies-agenttisuhteisiin liittyvät ongelmat ovat keskeisessä osassa tarkastellessa tarkemmin joitakin yleisimmin esiintyviä luovan laskentatoimen ratkaisuja ja niiden taustalla vaikuttavia syntymekanismeja.

Tutkielman luotettavuutta arvioitaessa tulee tunnistaa tietyt rajoitteet, rajaukset ja ennakkoletukset. Tutkielmassa on keskitytty ennalta määriteltyihin osa-alueisiin, jolloin tarkastelun ulkopuolelle on rajattu myös läheisesti aiheeseen liittyviä asioita. Tarkastelun lähtökohdaksi valittu agenttiteoria sisältää myös tiettyjä käsityksiä osapuolten välisistä suhteista, jolloin tutkielman muodostamaa kuvaa ei voi pitää objektiivisena näkemyksenä aiheesta. Tutkielma tarjoaa omanlaisensa kokonaisuuden luovan laskentatoimen kontekstista, käsitteestä ja ilmenemismuodoista, mutta se tulee ymmärtää vain pintaraapaisuna aiheeseen, keskittyen tiettyihin osa-alueisiin valitusta teoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna.

Avainsanat: luova laskentatoimi, tuloksen ohjaaminen, agenttiteoria

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	4
1.1 AIHEALUEEN ESITTELY JA MERKITYS	4
1.2 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA KESKEISET RAJAUKSET	4
1.3 TUTKIMUSMENETELMÄ.....	5
1.4 TUTKIMUKSEN KULKU	5
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	7
2.1 KESKEISET KÄSITTEET	8
2.2 AGENTTITEORIA	9
2.3 YHTEENVETO TEOREETTISISTA LÄHTÖKOHDISTA	11
3 LUOVAN LASKENTATOIMEN KÄSITE	13
3.1 ERILAISET MÄÄRITELMÄT	13
3.2 KÄSITTEEN SYNTY JA KEHITTYMINEN.....	15
4 LUOVAN LASKENTATOIMEN ILMENEMISMUODOT.....	18
4.1. TASAISEN KASVUN ESITTÄMINEN JA BUDJETOITUUN TULOKSEEN YLTÄMINEN	20
4.2 OSAKKEEN ARVON KASVATTAMINEN	22
4.3 JOHDON TALOUDELLISET KANNUSTIMET	22
4.4 KOVENANTTIEHTOJEN JA MUIDEN SOPIMUSTEN NOUDATTAMINEN	23
4.5 MUITA USEIN ESIINTYVIÄ SYITÄ.....	25
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	26
LÄHTEET	30

1 JOHDANTO

1.1 Aihealueen esittely ja merkitys

Kandidaattiseminaarin aloituskerran jälkeen pohdin jopa hieman paniikinomaisesti aihetta työlleni ja poukkoilin useiden eri ideoiden välillä hyläten lopulta aiheen toisensa perään pitkälti henkilökohtaisen kiinnostuksen puutteen vuoksi. Selailin alaan liittyviä tieteellisiä julkaisuja, kuten aiemmin tehtyjä tutkimuksia sekä lehtiartikkeleita kun silmiini osui Kihnin, Leponiemen, Oulasvirran, Ruohosen ja Wackerin toimittama kokoomateos Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin. Silmäillessäni teosta huomioni kiinnittyi erityisesti Salme Näsin (2017) artikkeliin Luova laskentatoimi – tarkoituksellista harhaanjohtamista ja myös tilintarkastajien ongelma.

Näsin (2017) artikkelissa tuodaan selkeästi esille se, että luovasta laskentatoimesta on suhteellisen vähän suomenkielistä kirjallisuutta tai keskustelua, eikä luovan laskentatoimen käsite ole kovinkaan yksiselitteinen. Artikkelissa avataan käsitettä käsiteanalyysin keinoin, mutta mieltäni jäi kaivelemaan kattavamman ja laajemman määritelmän puuttuminen. Luovaa laskentatoimea sivutaan useissa alan oppikirjoissa lyhyesti ja aihepiiriin liittyen esimerkiksi tuloksen manipuloinnista ja ohjaamisesta on tehty useita pro gradu -tutkielmia sekä artikkeleita. Varsinaisesti luovaan laskentatoimeen liittyvä kirjallisuus vaikuttaa kuitenkin olevan pääosin englanninkielistä. Näyttikin siltä, että sirpaleista tutkimustietoa olisi hyvä koota yhteen ja käsitteen määritelmää voisi laajentaa ja tarkentaa kansainvälisen tutkimuksen avulla. Tästä inspiroituneena valitsin aiheekseni luovan laskentatoimen, tiedostaen kuitenkin jo alussa mahdollisen lähdekirjallisuuden niukkuuden johtuen käsitteen ei-vakiintuneesta asemasta kotimaisessa tutkimuskirjallisuudessa sekä tieteellisessä keskustelussa.

1.2 Tutkimuksen tavoite ja keskeiset rajaukset

Tutkimusongelmaksi muodostui *Mitä on luova laskentatoimi?* Tämän jälkeen muodostin kolme tarkempaa alaongelmaa, joihin vastaamalla saavutetaan työn lopullinen tavoite eli vastataan varsinaiseen tutkimusongelmaan.

Alaongelmat ovat

- Mihin kontekstiin luova laskentatoimi sijoittuu?
- Miten luova laskentatoimi määritetään tai koetaan käsitteenä?
- Minkälaisia ovat luovan laskentatoimen ilmenemismuodot?

Tutkin luovaa laskentatoimea melko yleisellä tasolla, sillä aiheesta on suhteellisen vähän (kotimaista) kirjallisuutta eikä käsitteellä vaikuta olevan kansainväliselläkään tasolla tiettyä vakiintunutta määritelmää. Pyrin siis integroivan kirjallisuuskatsauksen avulla kokoamaan tietoa aihepiiriä kriittisesti tarkastellen ja tärkeäksi kokemaani materiaalia valikoiden.

1.3 Tutkimusmenetelmä

Luovan laskentatoimen valikoiduttua tutkimukseni aiheeksi, aloin kartoittaa parasta mahdollista metodia tutkielman toteuttamiseksi. Luettuani Salmisen (2011) julkaisun kirjallisuuskatsauksen eri tyypeistä, vakuutuin siitä, että kuvaileva kirjallisuuskatsaus on paras tapa toteuttaa tutkimus juuri tästä aiheesta. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sallii ilmiöiden kuvaamisen ja luokittelun laaja-alaisesti ilman liiallisia sääntöjä, käyttäen myös erilaisia aineistoja monipuolisesti. Kyseinen menetelmä soveltuu erityisen hyvin silloin, kun tutkimuskysymystä ei ole rajattu kovinkaan suppeaksi. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen variaatioista narratiivinen katsaus kokoaa tutkimustietoa ajan tasalle ilman varsinaista analyttistä pohdintaa, kun taas integroiva kirjallisuuskatsaus sisältää myös kriittistä tarkastelua. Kriittinen ote näkyy lähinnä tärkeimmäksi kokemani materiaalin valikoimisena osaksi tutkielmaa sekä pohdittaessa lopulta vastausta tutkimusongelmaan asetettujen alaongelmien kautta. (Salminen, 2011, 6–8.)

1.4 Tutkimuksen kulku

Cooperin (1998) mukaan integroiva kirjallisuuskatsaus jakautuu viiteen vaiheeseen: tutkimusongelman asettelu, aineiston hankinta, arvioiminen, analysointi sekä tulkinta ja tulosten esittäminen (Salminen, 2011, 8). Tätä mallia noudattaen lähdin toteuttamaan omaa tutkimustani. Tutkimusongelman määriteltäni pohdin tarkempia tavoitteita, joihin haluaisin saada vastauksen tutkimuksen avulla. Asetetut alaongelmat toimivat alusta alkaen selkeänä ohjenuorana tutkimuksen kappalejakoja muodostettaessa. Myös aiemmin tehdyt

kirjallisuuskatsaukseen pohjautuvat tutkielmat toimivat hyvänä tukena pohtiessani tutkimusraportille luontevaa rakennetta. Tutkimussuunnitelman muodostaminen selkeytti entisestään tutkimuksen toteutuksen suunnittelua ja työvaiheiden jäsentelyä.

Tutkimusongelman ja tavoitteiden asettamisen jälkeen seuraava vaihe oli tiedonkeruun suunnittelu ja aloittaminen. Aineiston hankinnassa lähtökohtana toimivat Näsin (2017, 102–103) artikkelissa luetellut luovan laskentatoimen suomen- ja englanninkieliset termit ja niiden synonyymit. Näitä hyödyntäen kirjallisuuden etsiminen eri tietokannoista oli helppo aloittaa. Myös aihepiiriä sivuaviin opinnäytteisiin tutustuminen auttoi oman tutkimukseni viitekehyksen muodostamisessa. Agenttiteoriaan liittyen korvaamattomana apuna relevanttien lähteiden löytämisessä toimivat muun muassa Kivekkään (2015) ja Järvisen (2017) pro gradu -tutkielmat.

Tiedonhaku jatkui läpi koko tutkimusprosessin ja tutkimuksen eri vaiheissa tein hakuja useista eri tietokannoista kulloiseenkin aihepiiriin liittyviä hakusanoja ja termejä hyödyntäen. Aineiston haussa apuna toimivat lainausmerkit, katkaisumerkki sekä Boolean operaattorit. Hyödynsin haussa sekä avoimia lähteitä, kuten Google Scholaria, että yliopiston tarjoamia tietokantoja, kuten Andoria, TuniLibiä ja Mot-sanakirjaa. Lähteiden luotettavuutta arvioin Scopusin Cited by -toiminnon avulla. Hyödylliseksi koin myös mahdollisuuden selailla tekijöiden muita julkaisuja tietokantojen kautta ja suodattaa hakutuloksia mm. julkaisuvuoden tai viittausten määrän perusteella. Otsikkoja silmäilemällä löytyi toisinaan mielenkiintoiselta ja hyödylliseltä vaikuttavia lähteitä, joita päädyin selailemaan tarkemmin läpi. Myös hyödyllisiksi kokemieni lähteiden tekstiviitteiden ja lähdeluettelon kautta löytyi paljon uusia mielenkiintoisia ja tarpeellisia lähteitä.

Jatkuvan tiedonhaun ja suodattamisen ohessa tuotin tutkielmaan tekstiä, jota prosessoisin ja muokkasin useita kertoja työn edetessä. Aineiston silmäily ja analysointi sekä relevantin aineiston tiivistäminen ja kokoaminen vastaamaan eri tavoitteisiin toistui sykleittäin läpi tutkimusprosessin. Lopulta, kun kaikki tarpeellinen tuntui olevan koossa, jouduin tekemään vielä melko suurta karsintaa työhön jätettävän materiaalin osalta. Aivan lopuksi koostin tutkielmasta johtopäätökset, peilasin niitä alussa asetettuihin tavoitteisiin ja pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita sekä työn rajoitteita ja luotettavuutta.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Yritystoiminnan tilikausikohtainen tulos selvitetään tilinpäätöksen avulla, jonka tulee antaa oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen eli yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (Kirjanpitolaki 3:2 §). IASC:n (1989) julkaisun mukaan tilinpäätöksen on tarkoitus tuottaa laajalle käyttäjäryhmälle taloudellisten päätösten tueksi tietoa yrityksen taloudellisesta tilanteesta, tuloksesta ja rahoituksellisen aseman muutoksista tietyn ajanjakson aikana (ks. Gowthorpe & Amat, 2005, 58; Dechow & Skinner, 2000, 237). Erilaisten säännösten avulla pyritään varmistamaan, että laskentainformaatiota tuotetaan luotettavalla ja yhdenmukaisella tavalla (Gowthorpe & Amat, 2005, 55). Tätä lakien, asetusten, standardien sekä myös tilinpäätäjän oman harkinnan, arvioiden ja oletusten muotoilemaa tilinpäätöstä hyödynnetään muun muassa erilaisiin informaatiotarkoituksiin sekä verotuksen ja voitonjaon perustana (Ihantola & Leppänen, 2018, 14; Jones, 2011, 5). Säännösten rajaama pelikenttä määrittelee sen, millä tasolla tilinpäätäjä voi itse vaikuttaa kirjanpidon tulokseen ja verotettavaan tuloon eli minkälaista liikkumavaraa hänelle itselleen on jätetty. Ihantola ja Leppänen (2018, 152) havainnollistavat Jonesia (2011, 7) mukaillen laskentatoimen joustavuutta tilinpäätössuunnittelussa säännösten puitteissa sekä niiden ulkopuolella (taulukko 1).

Taulukko 1 Joustavuus laskentatoimessa (Ihantola & Leppänen, 2018, 152)

Säännösten puitteissa			Säännösten ulkopuolella
<i>Ei jouston mahdollisuuksia</i>	<i>Joustavuutta oikean ja riittävän kuvan aikaansaamiseksi</i>	<i>Mahdollisuuksia luovaan laskentatoimeen</i>	<i>Mahdollisuus antaa virheellinen kuva</i>
Säännökset eivät salli minkäänlaista valinnaisuutta	Toimitaan säännösten puitteissa tiedon hyödyntäjien tarpeiden mukaisesti	Toimitaan säännösten puitteissa tiedon valmistelijoiden tarpeiden mukaisesti	Toimitaan säännösten vastaisesti

Jotkin tuloksen laskentaan ja tilinpäätökseen liittyvät tilanteet eivät lähtökohtaisesti salli minkäänlaista valinnaisuutta. Tällaisia ovat esimerkiksi tietyt laskentatoimessa noudatettavat periaatteet, kuten suoriteperusteen noudattaminen kirjanpidossa, sekä kertaluontoiset ja pysyvät päätökset, kuten laadittujen poistosuunnitelmien sekä valittujen

varaston käyttöjärjestysoletusten noudattaminen. Valittuja menettelytapoja on noudatettava tilikaudesta toiseen, eikä niitä saa muuttaa ilman asianmukaista syytä. Tietyissä laskentatilanteissa toimijalla on joustokohtien avulla mahdollisuus vaikuttaa tuloksen laskentaan säännösten puitteissa. Näitä tilinpäätös- ja verosuunnittelun joustokohtia ovat käytännössä poistoeron ja verotusperusteisten varausten sekä konserniavustusten kirjaaminen. Säännösten muodostaman liikkumavaran sisällä voidaan toimia kuitenkin myös tarkoitushakuisesti tiedon tuottajien omia etuja ajatellen, jolloin oikea ja riittävä kuva voi vaarantua. Tietyt ratkaisut taas ovat yksiselitteisesti säännösten vastaista rikollista toimintaa. (Ihantola & Leppänen, 2018, 122–123, 151.) Luova laskentatoimi muotoutuukin siis ikään kuin harmaaksi alueeksi tiedon hyödyntäjien tarpeiden mukaisesti ja säännösten vastaisesti toimimisen rajamaille. Tarkempaa rajanvetoa, esiintymismuotoja sekä syitä erilaisten luovan laskentatoimen ratkaisuiden välillä käsitellään syvällisemmin luvuissa kolme ja neljä.

2.1 Keskeiset käsitteet

Tutkielmassa käytetään useita käsitteitä ja seuraavaksi täsmennetään, mitä niillä tarkoitetaan juuri tässä tutkimuksessa ja kontekstissa. On hyvä huomata, että käsitteille voi löytyä kirjallisuudesta useita hyvinkin erilaisia ja jopa toisistaan poikkeavia määritelmiä.

Päämiehellä tarkoitetaan yhtä tai useampaa osapuolta, joka valtuuttaa toisen henkilön suorittamaan jotakin tehtävää puolestaan ja delegoi myös itsenäistä päätöksentekovaltaa toiselle osapuolelle. Tässä tutkielmassa päämiehellä tarkoitetaan lähtökohtaisesti yrityksen omistajia tai velkojia. *Agentilla* tarkoitetaan edellä mainitun päämiehen valtuuttamia henkilöitä, joita tässä ovat pääasiassa yrityksen taloudellista informaatiota tuottavat tahot, kuten johtajat sekä laskenta-ammattilaiset. (Jensen & Meckling, 1976, 310; Eisenhardt; 1989, 58; Meklin, 2009, 57.)

Informaatioasymmetria eli epäsymmetrinen informaatio tarkoittaa sitä, että yksi osapuolista tietää asioista enemmän kuin toinen, jolloin enemmän tietävällä on houkutus käyttää tiedon tuomaa valtaa hyväkseen (Pohjola, 2011, 117). *Haitallinen valikoituminen* on erityisen ongelmallista, sillä päämies ei pysty täysin varmistumaan agentin kyvyistä ja toimista, jolloin agentti voi liioitella osaamistaan ja agentiksi saatetaan valita vähemmän kyvykäs henkilö,

joka huijaa tai jättää sovittuja tehtäviä tekemättä (Shapiro, 2005, 264–277). Toinen epäsymmetrisen informaation ilmenemismuoto on *moraalikadon ongelma*, jossa yksi osapuoli toimii järjenvastaisesti tai ottaa turhia riskejä, sillä toinen osapuoli kantaa mahdolliset negatiiviset seuraukset (Pohjola, 2011, 105). Päämiehen on helppo havainnoida lopputulemaa, mutta ei agentin toimintaa. Agentin toimien valvominen onkin teoreettisesti mahdollista, mutta täydellisen informaation kerääminen on kohtuuttoman kallista. (Miller, 2005, 205.)

Intressiristiriita eli tavoiteristiriita syntyy siitä, että agentin tarpeiden ja tavoitteiden oletetaan olevan erilaiset kuin päämiehen. Taustalla vaikuttaa oletus siitä, että toimijat ovat rationaalisia ja maksimoivat aina omaa hyötyään eli tavoittelevat mahdollisimman pitkälti omien tarpeidensa tyydyttämistä. (Meklin, 2009, 57; Pohjola, 2011, 39.) Esimerkiksi päämiehen edun mukaiset toimet voivat olla agentille kalliita tai vaivalloisia toteuttaa, mikä voi johtaa vastuun pakoilemiseen tai tehtävien välttelyyn. (Miller, 2005, 205–206.)

Eriytyneet riskipreferenssit kuvastavat osapuolten eriävää suhtautumista riskinottoon (Eisenhardt, 1989, 58). Oletusarvona on, että päämies on riskineutraali, sillä hän pystyy hajauttamaan omistuksensa, ja agentti pyrkii riskiä kaihtamalla suojaamaan oman työpaikkansa (Eisenhardt, 1989, 60–61). Riskiä välttääkseen agentti hyödyntääkin informaatioasymmetriaa eli sitä, että päämiehen on mahdotonta havaita kaikkea agentin toimintaa. (Miller, 2005, 205–206; Shapiro, 2005, 265.)

Johdon opportunistinen käyttäytyminen viittaa yleensä yrityksen johtajien oman edun tavoitteluun esimerkiksi hyödyntämällä luontoisetuja tai välttelemällä tehtäviä. Tämän tyyppistä käytöstä kutsutaan toisinaan kirjallisuudessa myös valkokaulusrikollisuudeksi, vaikka termille ei löydykään yhtä oikeaa ja täsmällistä määritelmää. Yhteistä toiminnalle on kuitenkin luottamuksen väärinkäyttö, petollisuus, virheellisen tiedon esittäminen ja korruptoitunut käyttäytyminen. (Shapiro, 2005, 279.)

2.2 Agenttiteoria

1960- ja 1970-luvuilla taloustieteilijät tutkivat ryhmien ja yksilöiden välistä riskin jakamista, jossa lähtökohtaisena oletuksena oli osapuolten eriytyneet riskipreferenssit. Agenttiteoria

kehitti eriytyneiden riskipreferenssien kirjallisuutta eteenpäin sisällyttämällä lähtötilanteeseen niin kutsutun agenttiongelman, joka ilmenee, kun yhteistyössä toimivilla osapuolilla on eriytyneet tavoitteet ja työnjako. (Eisenhardt, 1989, 58.) Jensen ja Meckling (1976, 308) määrittävät päämies-agenttisuhteen sopimukseksi, jossa yksi tai useampi henkilö (päämies) valtuuttaa toisen henkilön (agentti) suorittamaan jotakin tehtävää puolestaan ja delegoi samalla myös itsenäistä päätöksentekovaltaa agentille (ks. myös Eisenhardt 1989, 58). Agenttiteoria ja päämies-agenttiteoria jäsentävätkin siis yrityksen eri osapuolten välisiä henkilösuhteita (Jensen & Meckling, 1976, 310; Meklin, 2009, 57).

Eisenhardtin (1989, 58) mukaan agenttiteoria pyrkii ratkaisemaan kaksi päämies-agenttisuhteissa esiintyvää ongelmaa, agenttiongelman ja riskin jakamisen ongelman. Agenttiongelman muodostavat päämiehen ja agentin tavoitteiden eroavaisuudet sekä se, että päämiehen on vaikeaa ja kallista varmistua siitä, mitä agentti tosiasiaassa tekee (Eisenhardt, 1989, 58). Jensenin ja Mecklingin (1976, 308) mukaan on hyvä syy olettaa, ettei agentti toimi aina päämiehen parhaiden etujen mukaisesti eli tällöin osapuolten välillä vallitsee intressiristiriita (ks. myös Jensen, 1983, 331). Päämies ei pysty myöskään varmistamaan kuluitta, että agentti toimii tarkoituksenmukaisesti ja päämiehen näkökulmasta optimaalisella tavalla (Jensen & Meckling, 1976, 308; Eisenhardt, 1989, 58).

Päämiehen on kuitenkin mahdollista pienentää informaatioasymmetriaa ja ehkäistä johdon opportunistista käytöstä luomalla sopivia kannustimia sekä sanktioita agentille ja valvomalla agentin poikkeavia toimia esimerkiksi hallituksen ja tilintarkastajan avulla (Jensen & Meckling, 1976, 308; Shapiro, 2005, 264–265). Valvonnasta ja kannustimista huolimatta agentin päätökset eivät aina ole päämiehen etuja maksimoivia, vaan voivat jopa vähentää päämiehen saamaa hyötyä. Jensen ja Meckling (1976, 308) määrittelevätkin agenttikustannuksiksi juuri edellä mainitut valvonnan aiheuttamat kustannukset, agentin kannustimiin kuluvat kustannukset sekä agentin tekemien ei-optimaalisten päätöksen aiheuttamat päämiehen edun menetykset (ks. myös Jensen, 1983, 331; Eisenhardt, 1989, 58; Shapiro, 2005, 265). Riskin jakamisen ongelma johtuu päämiehen ja agentin erilaisesta suhtautumisesta riskinottoon. Osapuolten toimet ja intressit voivat erota toisistaan eriytyneiden riskipreferenssien vuoksi. (Eisenhardt, 1989, 58.)

Eisenhardtin (1989, 58) mukaan agenttiteoria keskittyy siis määrittelemään, mikä on tehokkain mahdollinen sopimus ohjaamaan päämies-agenttisuhdetta tehden tiettyjä

oletuksia ihmisiin, organisaatioihin ja tietoon liittyen. Näitä oletuksia ovat muun muassa se, että toimijat voivat tavoitella omaa etuaan, heidän toimintansa on rajoitetusti rationaalista, riskinottohalukkuus vaihtelee yksilöiden kesken ja myös organisaation tavoitteista voi olla erimielisyyttä jäsenten kesken. (Eisenhardt, 1989, 58.) Agenttiteoria on Jensenin (1983, 334) mukaan kehittynyt alkuajoistaan kahteen eriytyneeseen suuntaukseen, positivistiseen agenttiteoriaan ja päämies-agenttiteoriaan. Molemmat suuntaukset keskittyvät analysoimaan sopimuksellista päämies-agenttisuhdetta, jossa osapuolet maksimoivat omaa etuaan ja agenttikustannukset pyritään minimoimaan. (Jensen, 1983, 334; Eisenhardt, 1989, 59.) Eisenhardtin (1989, 59) mukaan suuntaukset jakavat samat lähtöoletukset rajoittuneesta rationaalisuudesta, eriytyneistä riskipreferensseistä sekä informaatioasymmetriasta, mutta niissä on huomattavia eroavaisuuksia matemaattisen täsmällisyyden, muuttujien sekä tyylin suhteen.

Päämies-agenttiteoriassa on suurempi kiinnostus yleisiin teoreettisiin päätelmiin, kun positivistisessa agenttiteoriassa keskitytään lähes yksinomaan omistajan ja johtajan välisiin suhteisiin. Positivistiseen suuntaukseen verrattuna päämies-agenttiteoria onkin siis hyvin matemaattista ja abstraktia ja sopii siten huonommin empiirisesti hyödynnettäväksi. (Jensen, 1983, 334; Eisenhardt, 1989, 60.) Tästä syystä myös äänekkäimmät kriitikot keskittyvät juuri tunnetumpaan positivistiseen agenttiteoriaan. Voisikin sanoa, että positivistinen agenttiteoria tunnistaa erinäisiä vaihtoehtoisia sopimusmuotoja ja päämies-agenttiteoria osoittaa mikä sopimuksista on tehokkain kussakin vaihtelevassa tilanteessa. Nämä kaksi suuntausta tuleekin nähdä siis ennen kaikkea toisiaan täydentäviä agenttiteorian suuntauksina (Eisenhardt, 1989, 60), joita voidaan hyödyntää rinnakkain, jolloin teoria kehittyy ja suuntaukset yhtenäistyvät entisestään (Jensen, 1983, 336).

2.3 Yhteenveto teoreettisista lähtökohdista

Jensen ja Meckling (1976, 309–310) korostavat sitä, että agenttiongelma ja agenttikustannukset soveltuvat lukuisiin eri yhteistyötilanteisiin ja niitä esiintyy myös kaikilla eri organisaatiotasoilla, vaikka he tutkimuksessaan keskittyvätkin vain pieneen osaluueeseen tätä ongelmaa. Myös Eisenhardt (1989, 58) muistuttaa, että agenttiteoriaa voidaan soveltaa monenlaisiin tilanteisiin vaihdellen lainsäädännöllisestä politiikasta aina mikrotalouden ilmiöihin, kuten syyllisyyteen, tunteiden hallintaan, valehteluun ja muihin

oman edun tavoittelun muotoihin. Agenttiteorialla on myös vahvoja yhtymäkohtia yleiseen organisaatioteoriaan (Jensen & Meckling, 1976, 309–310; Eisenhardt, 1989, 63), mutta agenttiteorian ytimessä ovat kuitenkin osapuolten väliset intressiristiriidat ja asetelmaa havainnollistava sopimuksen metafora (Eisenhardt, 1989, 63). Agenttiteorian keskiössä on siis päämiehen ja agentin välinen yhteistyö, jossa esiintyy intressiristiriitoja sekä eriytyneitä riskipreferenssejä (Eisenhardt, 1989, 59).

Shapiro (2005, 267) huomauttaa, että päämies-agenttisuhteissa pitäisi tiukkojen lähtöoletusten lisäksi hahmottaa myös paljon monimutkaisemmat tilanteet ja niiden mukanaan tuomat ongelmat. Toimijat voivat olla yhtä aikaa sekä päämiehen, että agentin roolissa tai suhteissa voi olla useita päämiehiä ja agentteja, joiden välillä vallitsee intressiristiriitoja. Informaatioasymmetriaa ja opportunistista käyttäytymistä voi täten esiintyä enemmän, jolloin myös agenttikustannukset kasvavat. Agentin intressit voivat myös olla paljon yhteneväisemmät yhden kuin muiden päämiesten tavoitteisiin nähden. Samat intressit jakavan päämiehen valvoessa agentin toimintaa, organisaation sisällä saattaa esiintyä jopa rikollista toimintaa, joka pysyy piilossa pitkiäkin aikoja. (Shapiro, 2005, 267–278.) Klassisella agenttiteorialla riittää kritisoijia niin kauppa- kuin muidenkin tieteiden aloilta ja kritiikki on myös monesti oikeutettua ja perusteltua (ks. esim. Shapiro, 2005, 265–269), mutta agenttiteorian rajoitteet tai siihen kohdistuva kritiikki eivät ole tämän tutkimuksen kohteena.

Yrityksen omistajien ja johdon välinen suhde voidaan siis nähdä tyypillisenä päämies-agenttisuhteena, jossa omistajat valtuuttavat yritysten johtajat toimimaan ja tekemään päätöksiä puolestaan. Eriytyneeseen omistukseen ja johtoon liitetyt ongelmat, kuten intressiristiriidat ja johdon opportunistinen käyttäytyminen, näyttäytyvät luovan laskentatoimen muodossa. (Jensen & Meckling, 1976, 309.) Luovan laskentatoimen ilmenemismuotoja onkin luontevaa analysoida päämies-agenttisuhteen valossa (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 652) ja agenttiteoria tarjoaa siten sopivan teoreettisen lähtökohdan koko tutkielmalle.

3 LUOVAN LASKENTATOIMEN KÄSITE

Leppiniemen ja Waldenin (2014, 20) mukaan tilinpäätösinformaation tärkeimmät hyväksikäyttäjät ovat yrityksen velkojat sekä omistajat, jotka arvioivat tilinpäätöksen avulla yrityksen menestystä ja tulontuottamiskykyä jatkossa. Taloudellisten raporttien perusteella yrityksen sidosryhmät arvioivat myös johtajien suoriutumista, ja raporttien oletetaan olevan luotettavia sekä soveltuvia käyttötarkoitukseensa (Gowthorpe & Amat, 2005, 55). Luovan laskentatoimen käsitteeseen liittyy olennaisesti tuloksen järjestely informaation tuottajien, kuten johtajien, etuja palvellen (Ihantola & Leppänen, 2018, 151). Tällöin informaation hyväksikäyttäjät, kuten yrityksen omistajat tai rahoittajat, voivat saada yrityksen tuloksesta todellisuudesta poikkeavan kuvan. Taloudellisten raporttien tuottajat voivat siis hyödyntää säännösten sisältämää joustoa jopa virheellisen kuvan antamiseksi informaation hyväksikäyttäjille. (Gowthorpe & Amat, 2005, 55; Amat, Blake & Dowds, 1998, 3.) Tätä tarkoituksellista laskentainformaation vääristelyä eli luovaa laskentatoimintaa tai tuloksen ohjaamista (Gowthorpe & Amat, 2005, 55–56) voidaan hyödyntää esimerkiksi tuloksen maksimoimiseksi, tilikausien välisten tuloserojen tasaamiseksi, hyvän kannattavuuden piilottamiseksi taikka muutoinkin tappiollisen tilikauden tuloksen huonontamiseksi (Ihantola & Leppänen, 2018, 151).

Edellä kuvattu toimintamalli hämärtää ulkopuolisten sidosryhmien kyvyn ymmärtää yrityksen todellista taloudellista tilannetta. Näissä tilanteissa voidaankin nähdä yrityksen omistajien ja johdon välillä tietynlainen päämies-agenttisuhte, jossa johtajat manipuloivat informaatiota luovan laskentatoimen keinoin. Agenttiteorian, eli muun muassa informaatioasymmetrian, johdon opportunistisen käyttäytymisen sekä agenttiongelman, tarkastelu tarjoaakin viitekehyksen sille, että voimme ymmärtää mitä luovan laskentatoimen taustalla vaikuttaa. (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 652–653.)

3.1 Erilaiset määritelmät

Luovan laskentatoimi voidaan määritellä lukuisilla eri tavoilla riippuen määritelmän ja määrittelijän näkökulmasta (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 653). Amatin ym. (1998, 3) sekä Omurgonulsenin ja Omurgonulsenin (2009, 653) artikkeleissa esitellään

aikakauden kirjailijoiden ja tutkijoiden näkökulmia luovasta laskentatoimesta. Taloustoimittaja Griffiths (1986, 1) kuvailee lainsäädännön puitteissa harjoitettua luovaa laskentatoimea mahtavimmaksi silmänkääntötempuksi sitten Troijan hevosen. Kirjanpitäjän näkökulmasta kirjoittava Jameson (1988, 7–8) toteaa, että joustavuus mahdollistaa manipuloinnin, petoksen ja asioiden väärin esittämisen, mitä kyseenalaisella omallatunnolla varustetut laskentatoimen ammattilaiset hyödyntävät harjoittaessaan luovaa laskentatoimintaa. (ks. Amat ym. 1998, 3; Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 653.)

Sijoitusanalyytikko Smith (1992, 4) raportoi, että tuottojen kasvut 1980-luvulla olivat ennemminkin kirjanpitäjien silmänkääntötempu kuin aitoa talouskasvua ja hän kollegoineen ryhtyikin paljastamaan yleisimpiä luovan laskentatoimen tekniikoita, käyttäen tosielämän esimerkkejä yrityksistä, jotka näitä harjoittivat. Myös akateemisen näkökulman edustaja Naser (1993, 2) tarjoaa luovan laskentatoimen määritelmäksi todellisten taloudellisten lukujen muuntamista toivottuun suuntaan hyödyntämällä olemassa olevien sääntöjen joustavuutta tai jättämällä ne jopa tyystin huomioimatta. Kaikkia edellä esiteltyjä näkökulmia yhdistää kokemus siitä, että luovaa laskentatoimea esiintyy yleisesti ottaen paljon sekä se, että tällainen toiminta koetaan pääsääntöisesti vilpillisenä ja ei-toivottavana. (ks. Amat ym., 1998, 3–4.)

Mulford ja Comiskey (2002, 2–15) kuvailevat kirjassaan luovaa laskentatoimea kaikiksi niiksi askeliksi, joita otetaan taloudellisten lukujen pelissä, mukaan lukien laskentaperiaatteiden muunnelmät, petollinen taloudellinen raportointi sekä tuloksen ohjaaminen, luodakseen muunnellun kuvan yrityksen taloudellisesta suorituskyvystä (ks. Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 653; Jones, 2011, 6). Omurgonulsen ja Omurgonulsen (2009, 652–653) toteavatkin, että luovassa laskentatoimessa informaatiota vääristellään harkitusti ja tietoisesti joko lain sallimissa puitteissa laskentatoimen joustokohdilla tai laittomasti petosten, manipulaation ja vilpin muodossa. Myös Jones (2011, 4–5) jaottelee luovan laskentatoimen määritelmät kahteen toisistaan hieman poikkeavaan suuntaukseen. Mulfordin ja Comiskeyn (2002, 15) käyttämä laajempi määritelmä sisältää myös raportointipetoksen, kun taas suppeampi, Jonesin kirjassaan suosima määritelmä käsittää luovan laskentatoimen säännösten sisältämäksi joustoksi, johon ei liity petosta tai rikollista toimintaa (Jones, 2011, 5). Ihantola ja Leppänen (2018, 151) kuvaavat luovaa laskentatoimea informaation mittaamiseksi ja esittämiseksi tarkoitushakuisella, jopa säännösten vastaisella tavalla, informaation tuottajien tarpeita palvelleen. Näsin (2017, 102–

103) mukaan luova laskentatoimi on ikään kuin sateenvarjotermi erilaisille tuloksenmuokkauskeinoille, joissa lähtökohtana toimii informaation tuottajien, kuten johtajien, omia tavoitteita palveleva laskentainformaation muokkaus, joka monesti johtaa tarkoituksella muita tiedonkäyttäjiä, kuten yrityksen omistajia, harhaan.

3.2 Käsitteen synty ja kehittyminen

Näsin (2017, 102) mukaan luovan laskentatoimen englanninkielistä käsitettä on käytetty kirjallisuudessa jo 1950-luvulta alkaen ja sille löytyy myös runsaasti muita samassa tarkoituksessa käytettyjä termejä. Alun perin käsitteeseen liitettiin laskenta-ammattilaiselta toivottavia piirteitä, kuten mukautuvuutta ja kekseliäisyyttä, mutta nykyisin luova laskentatoimi käsitetään melko kielteisenä. Tämä on huomattavissa myös käsitteen synonyymeistä, kuten tuloksen manipulointi ja kosmeettinen laskentatoimi, joilla on jokseenkin negatiivinen kaiku. (Näsi, 2017, 102–103.)

Suhtautuminen luovan laskentatoimen ja tuloksen ohjaamisen hyväksyttävyyteen vaihtelee, mutta useimmiten ne nähdään tuomittavana (Gowthorpe & Amat, 2005, 56). Esimerkiksi Archer (1996, 55–56) kuvailee luovan laskentatoimen olevan laskentatoimen sääntöjen venyttämistä tavoitteiden saavuttamiseksi tai tiedon käyttäjien harhaanjohtamiseksi. Artikkelissaan Archer (1996, 55) väittää luovan laskentatoimen olevan suoranaisten valehtelun muoto ja argumentoi tätä tarkastelemalla luovasta laskentatoimesta esiin nousevia eettisiä kysymyksiä valehtelun etiikan valossa. Myös Shapiro (2005, 279) nostaa tutkimuksessaan esille sen, että johdon opportunistisen käytöksen tunnusmerkit täyttävät monesti jopa valkokaulusrikollisuuden määritelmät.

1980-luvun puolivälistä alkaen yksi laskentatoimen tutkimuksen painopiste on ollut yrityksen johdon kannustimissa hyödyntää tilinpäätössiirtoja muokatakseen tulosta oman etunsa mukaiseksi (Beneish, 2001, 3). Haasteet luovan laskentatoimen tutkimuksissa liittyvät erityisesti siihen, että sijoittajien on hyvin vaikeaa havaita tai mitata johdon tuloksentasauskeinojen syitä ja seurauksia. Erityisesti tulospalkkioiden kasvattamiseksi, kovenanttiehtojen noudattamiseksi tai pääoman kasvattamiseksi tehtyjen toimien havaitseminen on haasteellista. (Beneish, 2001, 3.) Näkökulmaa tukee mielestäni myös Gowthorpen ja Amatin (2005, 56) toteamus siitä, että johtajat saattavat myös itse aidosti

luulla, että heidän välittämänsä kuva yrityksen taloudellisesta tilanteesta on suotuisa kaikkien sidosryhmien näkökulmasta. Toisaalta he myös myöntävät, että johtajat voivat vääristellä antamaansa kuvaa täyttääkseen omat tarpeensa ja tavoitteensa (Gowthorpe & Amat, 2005, 56).

Vaikuttaisikin siltä, että laskentainformaation ja tuloksen muokkauksen hyväksyttävyyden ratkaisee ennen kaikkea toimien ensisijainen tarkoitusperä, ei niinkään valitut ja käytetyt keinot. Tästä näkökulmasta ajateltuna mikä tahansa laskentainformaation muokkaus tai tuloksen ohjaaminen voitaisiin ajatella luovana laskentatoimena, mikäli toimien taustalla vaikuttaa ennen kaikkea informaation tuottajien itsensä tavalla tai toisella saavuttama hyöty. Kirjallisuudessa luovaa laskentatoimea runsaammin käytetty termi vaikuttaisikin olevan tuloksen ohjaaminen. Näin ollen onkin olennaista perehtyä myös tuloksen ohjaamiseen ja muokkaamiseen liittyvään kirjallisuuteen ja erilaisiin määritelmiin.

Tuloksen ohjaamiselle löytyy tutkimuskirjallisuudesta useita määritelmiä, joista osuvimmat ovat Dechow ja Skinnerin (2000, 238) sekä Beneishin (2001, 4) mukaan Schipperin (1989, 92), Healyn ja Wahlenin (1999, 368) sekä Davidsonin, Stickneyn ja Weilin (1987) kuvaukset. Tuloksen ohjaaminen tai tasoittaminen on Davidsonin ym. (1987) mukaan yleisesti hyväksytyjen laskentaperiaatteiden sisällä harkittujen askelten ottamista kohti toivottua tulospohjasta (ks. Schipper, 1989, 92). Schipperin (1989, 92) mukaan se on puuttumista ulkoisen laskentatoimen raportointiprosessiin, jossa tarkoituksena on saavuttaa omaa etua. Tästä eräs muunnelma on ajoittaa investointeja tai rahoituspäätöksiä niin, että on mahdollista muokata tuloslaskelmaa tai osaa siitä. Healyn ja Wahlenin (1999, 368) määritelmän mukaan johtajat käyttävät harkintaansa tilinpäätösraportoinnissa ja liiketoimien jäsentämisessä muunnellakseen taloudellisia raportteja johtaakseen osakkeenomistajia harhaan yrityksen vallitsevasta taloudellisesta suorituskyvystä tai vaikuttaakseen omiin tulospohjaisiin kannustimiinsa. (ks. Beneish, 2001, 4; Dechow & Skinner, 2000, 238.)

Beneishin (2001, 4) mukaan kaikki edeltävät määritelmät keskittyvät johdon toimintaan taloudelliseen raportointiin liittyen ja sisältävät liiketoimien järjestelyä niin, että haluttuja tuloksenjärjestelykeinoja voidaan käyttää. Osa määritelmistä sisältää myös reaali-investointien tai rahoituspäätösten ajoittamisen lyhyellä aikavälillä siten, että tilikauden tulosta on mahdollista manipuloida haluttuun suuntaan. Beneish (2001, 4–5) painottaa kuitenkin, että tuloksen ohjaaminen on nimenomaan taloudelliseen raportointiin liittyvä ilmiö,

jota ei tule sotkea käytännön rationaalisten investointipäätösten tekemiseen. Beneishin (2001, 5) mukaan tuloksen ohjaamisen määritelmille yhteinen piirre on monesti juuri heikentyneen toimintakyvyn salaaminen. Tällaista tuloksen ohjaamista onkin ymmärrettävästi verrattu myös petokseen, joka käsitetään muiden tarkoituksellisina huijaamisena ja taloudellisen menetyksen aiheuttamisena. Selkeimpänä erona petokseen nähdään se, että omistajat saattavat ennalta arvata johdon luontaisen taipumuksen opportunistiseen käytökseen ja näin ollen neuvotella sopimuksia, jotka ehkäisivät petollista toimintaa. (Beneish, 2001, 5.)

Dechow ja Skinner (2000, 236) toteavat artikkelissaan, että osakemarkkinoiden nousu yhdessä osakepohjaisten kannustimien kanssa on tehnyt johtajista korostuneen herkkiä yrityksen osakekurssille sekä tietoisia omien toimiansa vaikutuksesta tärkeisiin tunnuslukuihin. Tämän seurauksena johdon kannustimet tasata tulosta parantaakseen yrityksen osakekurssia ja tunnuslukuja ovat kasvaneet, joka osaltaan selittää tuloksen ohjaamisen saaneen suuren huomion. (Dechow & Skinner, 2000, 236–237.) Scott (2015, 444–446) määrittelee tuloksen ohjaamisen yritysjohton tekemiksi laskentamenetelmien valinnoiksi, joiden päämääränä on tietty lopputulos, kuten yrityksen markkina-arvon tai johtajien oman hyödyn maksimointi. Dechow ja Skinnerin (2000, 239–240) analyysin mukaan myös säännösten puitteissa harjoitettua tuloksen ohjausta voidaan pitää luovana laskentatoimena, mikäli johdon toimesta on pyritty hämärtämään tai salaamaan yrityksen todellista taloudellista suorituskkyä. Näkökulma vaikuttaisikin olevan yhtenevä aiemmin esiteltyjen tuloksen ohjaamisen määritelmien kanssa.

Tuloksen ohjaamisessa voidaan siis erottaa sijoittajia harhaanjohtava opportunistinen suuntaus sekä johtajien omia oletuksia tulevaisuuden kassavirroista ja tulontuottamiskyvystä omistajille paljastava informatiivinen suuntaus (Beneish, 2001, 5; Scott, 2015, 473). Kaikkea tuloksen ohjaamista ei siis tulisi ymmärtää suorana synonyymina luovalle laskentatoimelle. Mielestäni edellä mainittujen suuntausten tunnistaminen viittaa siihen, että opportunistinen tuloksen ohjaaminen nähdään aiemmin määriteltynä luovana laskentatoimena, kun taas tietynlainen tuloksen muokkaaminen ja ohjaaminen koetaan positiivisena asiana ja myös omistajien hyötyä kasvattavana toimintana. Tästä eteenpäin tutkielmassa käytetäänkin luovan laskentatoimen käsitettä kuvastamaan juuri opportunistisessa mielessä käytettyjä tuloksen ohjaamiskeinoja.

4 LUOVAN LASKENTATOIMEN ILMENEMISMUODOT

Luova laskentatoimi keskittyy yleisesti joko raportoidun tuloksen parantamiseen tai huonontamiseen. Tuloksen ohjaamista esiintyykin todennäköisemmin silloin, kun yrityksen tulos on odotettua huonompi tai parempi eli tuloksen järjestelyä tehdään johdon harkinnan varassa yrityksen taloudellisten tilanteiden vaihdellessa. (Beneish, 2001, 5–11.) Luovan laskentatoimen keinot voi kuitenkin olla vaikeaa erottaa tarkoituksenmukaisista jaksotusvalinnoista ja tilinpäätössiirroista. Tilikausikohtaisen tuloksenlaskennan päätarkoituksena on auttaa sijoittajia määrittämään yrityksen taloudellista suoriutumista tietyllä aikavälillä hyödyntäen perinteisiä laskentatoimen periaatteita, kuten esimerkiksi tulojen jaksottamista. Dechow ja Skinner (2000, 237) muistuttavatkin artikkelissaan, että tällä tavalla raportoitu tuotto näyttää tasaisemmalta kuin todelliset kassavirrat ja tarjoaa täten luotettavampaa informaatiota ja hyödyllisempiä tunnuslukuja yrityksen taloudellisesta suoriutumisesta ja tulevaisuuden tuotto-odotuksista. Kysymys kuuluukin, miten pitkälle johdon tulisi mennä auttaessaan sijoittajia muodostamaan rationaalisia oletuksia suoriutumisesta ja milloin kassavirtojen tasoittaminen jaksotusvalintojen ja tilinpäätössiirtojen avulla johtaa liian siloteltuun kuvaan ja muuttuu luovaksi laskentatoimeksi? (Dechow & Skinner 2000, 237–238.)

Dechow ja Skinner (2000, 239) esittelevät artikkelissaan jaottelumallia johtajien tekemien laskentatoimen ratkaisuiden välille. Mallissa on tehty karkea kahtiajako säännösten sisällä tehtävien valintojen ja säännöksiä rikkovien, vilpillisten menetelmien välillä. Edellä mainittujen osalta on kuitenkin vaikeaa ilman puolueettomia todisteita erottaa luova laskentatoimi perustellusta laskentatoimen harkintavallan käytöstä, kuten tilinpäätössiirroista. Säännösten sallimien toimintamallien osalta on tehty tarkempi jaottelu konservatiivisiin eli ylivarovaisiin, neutraaleihin sekä aggressiivisiin eli tulosta liiallisesti paranteleisiin laskentatoimen ratkaisuihin. Olennaisinta on kuitenkin mallissa tehty ilmeinen rajanveto petosmielessä käytettyjen vilpillisten laskentamenetelmien sekä säännösten puitteissa käytettyjen tuloksen parantelukeinojen välillä. (Dechow & Skinner, 2000, 238–239.)

On tärkeä muistaa, että tilinpäätöksen joustomahdollisuuksien hyödyntäminen oikean ja riittävän kuvan muodostamiseksi on täysin sallittua, mutta tällöin liitetiedoissa tulee esittää kaikki omaa harkintaa käyttäen tehdyt valinnat, kuten poistosuunnitelmat ja erilaiset arvostusperiaatteet (Ihantola & Leppänen, 2018, 151). Ihantola ja Leppänen (2018, 151) luettelevat syiksi luovan laskentatoimen harjoittamiseen muun muassa hyvän kannattavuuden piilottamisen, verojen minimoimisen ja johdon kannustimien saavuttamisen esimerkiksi tulosta tasoittamalla. Tappiollisen tilikauden tulosta voidaan myös huonontaa kirjaamalla etukäteen tulevaisuudessa syntyviä eli vastaisia menoja sekä arvonalentumisia. Luova laskentatoimi voi olla myös säännöksiä rikkovien keinojen käyttämistä, kuten kerran valittujen poistoaikojen pidentämistä ilman todellista syytä tai arvonalentumisten kirjaamatta jättämistä. Myös varaston arvossa alimmasta arvosta poikkeaminen tai menojen velaksi kirjaamatta jättäminen kuuluvat säännösten vastasiin toimiin, joita on kuitenkin useimmiten hankala havaita. (Ihantola & Leppänen, 2018, 151–152.)

Erilaisten tarkoituserien sijaan Amat ym. (1998, 4–5) luokittelevat luovan laskentatoimen eri menetöt neljään kategoriaan ilmenemismuotojen mukaan. Yksi esiintymismuoto on säännösten sallimien laskentametodien, kuten osatuloutuksen tai kehittämismenojen aktivoinnin, soveltaminen. Toisena esitetään johdon arvioita ja oletuksia sisältävät osat alueet, kuten hyödykkeiden käyttöiän ja poistosuunnitelmien määrittäminen. Kolmas esiintymismuoto ovat keinotekoiset liiketoimet taseen vääristelemiseksi tai tuloksen muokkaamiseksi, esimerkiksi hyödykkeen myynti ja takaisinvuokraus. Neljäntenä Amat ym. (1998, 5) mainitsevat aitojen liiketapahtumien ajallisen lykkäämisen tai aikaistamisen, jolloin tulot voidaan jaksottaa halutulle tilikaudelle.

Mulfordin ja Comiskeyn (2002, 8–13) mukaan luova laskentatoimi esiintyy ennen aikaisten ja kuvitteellisten tuottojen kirjaamisena, aggressiivisena menojen aktivointina ja poistoaikojen pidentämisellä, virheellisesti raportoituina varoina ja velkoina, tuloslaskelman muokkaamisena sekä kassavirtojen raportoinnin ongelmina. Heidän mukaansa näillä kaikilla toimilla on yksi merkittävä päämäärä, ohjata tiedon käyttäjiä harhaan yrityksen todellisesta taloudellisesta tilanteesta. (ks. Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 654.) Scott (2015, 444) jaottelee tuloksen ohjaamisen sopimuksellisten suhteiden ja taloudellisen raportoinnin näkökulmaan. Edellä mainitussa tuloksen ohjaamisesta käytetään esimerkiksi sopimusehtojen noudattamiseen epätoivottujen seurausten välttämiseksi ja jälkimmäisessä yrityksen osakkeiden markkina-arvoon vaikuttamiseksi. Scottin (2015, 450) mukaan

johtajilla on huomattava määrä keinoja ohjata tulosta säännösten puitteissa, jolloin luovaa laskentatoimea on usein hankalaa, jollei jopa mahdotonta, havaita. Keinot vaihtelevat säännösten sallimista tilinpäätössiirroista arvostus- ja jaksotusvalintojen muutoksiin ilman todellista tulontuottamiskyvyn muutoksista syntynyttä syytä. (Scott, 2015, 450; Mulford & Comiskey, 2005, 65.)

Tilinpäätössiirtojen avulla tulosta voidaan kasvattaa joidenkin kirjausten avulla ja päinvastaisesti tulosta on mahdollista heikentää tekemällä vastakkaiset kirjaukset. Käytettävissä olevia keinoja ovat varaston arvon muutokset, esimerkiksi sisällyttämällä valmistuksen kiinteitä kuluja varaston arvoon, velkojen ja vastuiden muutokset, esimerkiksi takuuvarauksia pienentämällä tai kasvattamalla sekä poistosuunnitelman ja tehtyjen poistojen välisten poistoerojen kirjaaminen. (Scott, 2015, 449–450; Mulford & Comiskey, 2005, 65.) Mulford ja Comiskey (2005, 65) listaavat kirjassaan muiksi tuloksen ohjaamisen tekniikoiksi ja keinoiksi muun muassa jälleenhankintavarauksen kirjaamisen, varastojen alaskirjaukset sekä tulontuottamiskyvyn heiketessä pysyvästi investointien arvonalennuskirjaukset.

Kuten edellä esitetystä ilmenee, kirjallisuudessa on esitetty lukuisia erilaisia listauksia ja jaottelumalleja tuloksen ohjaamisen ja luovan laskentatoimen ilmenemismuodoille. Luokittelun perustana on käytetty niin syitä, kuten laskentainformaation tuottajien ja muokkaajien omia kannustimia, tavoitteita, kuten tuloksen kasvattamista tai huonontamista, kuin konkreettisia tuloksenmuokkauskeinojakin, kuten jaksotus- ja arvostusmenetelmiä. Seuraavaksi kuitenkin perehdytään tarkemmin joihinkin yleisimmin esiintyviin luovan laskentatoimen ilmenemismuotoihin ja syihin syvällisemmän ymmärryksen ja paremman yleiskuvan muodostamiseksi.

4.1. Tasaisen kasvun esittäminen ja budjetoituun tulokseen yltäminen

Amat ym. (1998, 7) esittävät, että yritykset raportoivat mieluummin tasaista tuottojen kasvua kuin jyrkästi vaihtelevia tuottoja (ks. myös Scott, 2015, 444). Tämä onnistuu kirjaamalla hyvinä vuosina tarpeettoman suuria varauksia, kuten esimerkiksi takuu- ja jälleenhankintavarauksia, joita voidaan huonompina vuosina purkaa kasvattaen kyseisten vuosien raportoituja tuottoja. Dechow ja Skinner (2002, 242) toteavat, että johtajat

tasoittavat tulosta välttääkseen menetyksen ja tuottojen laskun raportoinnin. Amatin ym. (1998, 7) mukaan tuloksen tasoittamista puolustavat korostavat sitä, että varausten tekeminen mahdollistaa investointien kannattavuuden luotettavamman arvioimisen sekä estää sijoittajia luomasta liian optimistisia tulevaisuudenodotuksia raportoidun tuloksen perusteella. Tuloksen tasoittamista vastaan taas on esitetty argumentteja siitä, että tuloksen ohjaaminen voi piilottaa pitkän aikavälin tuottokäyrän kehityssuunnan ja sijoittajilla on oikeus tietää, mikäli yrityksen kaupankäyntiolosuhteet ovat epävakait.

Tuloksen parantamisen ja heikentämisen lisäksi tuloksen ohjaamisessa esiintyy myös varsinaista tappion maksimointia (*big bath accounting*). Tulos raportoidaan mahdollisimman huonona yhtenä vuonna, jolloin tuottoja saadaan 'säästöön' ja tulevat vuodet saadaan helpommin näyttämään paremmilta. (Amat ym., 1998, 7; Scott, 2015, 447.) Scott (2015, 447) esittää, että tuloksen heikentäminen ja tappion maksimointi keskittyy yleensä vuosiin, jolloin yritystoimintaa järjestellään uusiksi tai toimitusjohtaja vaihtuu. Beneishin (2001, 11–12) mukaan tutkimustulokset kuitenkin osoittavat, että tuloksen heikentämistä käytetään lähinnä hyvinä vuosina kattamaan heikompien vuosien kustannuksia ja täten tasoittamaan tulosta. Tuloksen kasvattaminen vaikuttaisikin olevan yleisempää kuin tuloksen heikentäminen (Beneish, 2001, 11).

Amatin ym. (1998, 7) mukaan eräs variaatio tuloksen tasaamisesta on muokata voittoa niin, että se täsmää budjetoituun tulokseen. Dechow ja Skinner (2000, 240) havainnollistavat artikkelissaan tuloksen tasaamista seuraavan esimerkin avulla. Ohjelmistoyrityksen tuotetta täytyy kehittää ja tukea jatkuvasti yrityksen markkinaosuuden säilyttämiseksi. Asiakkaat maksavat tuotteesta etukäteen, mutta yritys kirjaa osan tuloista tuotoiksi vasta myöhemmin, sillä johto on sitä mieltä, ettei tuottoa ole ansaittu ennen kuin myös asiakastuki toimitetaan. Lykätty tulo kirjataan tuotoksi siinä vaiheessa, kun asiakastuki välitetään ja epävarmuudet kustannuksista ovat selvillä, joten lykätty osuus voi vaihdella kvartaaleittain. Johtajien harkinnanvara ja tehdyt arviot tarkoittavat käytännössä sitä, että myynnin ollessa normaalia suurempaa, suurempi suhteellinen osuus tuloista lykätään ja päinvastaisesti pienempi osuus myynnin ollessa tavanomaista heikompi, esimerkiksi juuri ennen uuden ohjelmistoversion julkaisua. Näin ollen johdon päättäessä tulon kirjaamisen ajankohdasta, raportoitujen tulojen vaihtelut ovat tasaisemmat kuin kirjatessa tuloksi myynnin hetkellä. (Dechow & Skinner, 2000, 240–241.) Johtajat voivat siis omalla harkinnallaan vaikuttaa tiettyihin tavoitteisiin yltämiseen, mikä mahdollistaa myös opportunistisen käyttäytymisen.

4.2 Osakkeen arvon kasvattaminen

Amat ym. (1998, 8) esittävät, että luova laskentatoimi auttaa ylläpitämään tai korottamaan osakkeen arvoa. Tämä onnistuu esimerkiksi luomalla vaikutelmaa hyvästä tuottokäyrän kasvusta tai vähentämällä vieraan pääoman määrää, jolloin yrityksen riskisyys laskee. Myös Beneish (2001, 8) esittää saman suuntaisia tuloksia siitä, että johtajat kasvattavat raportoitua tulosta osakeantien yhteydessä. Johtajien onkin mahdollista tulosta muokkaamalla parantaa ehtoja, joilla osakkeita myydään yleisölle osakeannissa, ja täten hyödyttää itseään ja yritystä rahallisesti. Tutkimusten perusteella yrityksillä, jotka käyttivät osakeannin aikaan eniten tilinpäätössiirtoja, on taipumus suoriutua muita yrityksiä huonommin osakeantia seuraavina vuosina. (Dechow & Skinner, 2000, 245.) Omistaja-johtajien ja sijoittajien välistä informaatioasymmetriaa on tunnistettu erityisesti listautumisantien yhteydessä (ks. myös Scott, 2015, 457). Scott (2015, 457) toteaaakin useisiin lähteisiin viitaten, että yritysten johtajat käyttävät ennen listautumisantia tuloksenohjauskeinoja, kuten tilinpäätössiirtoja, raportoidakseen parempia tuloksia ja saadakseen siten paremman hinnan osakkeistaan. Myös Personin (2002, 88) mukaan luovan laskentatoimen avulla yritys voi esittää parempaa kuvaa ansainnastaan, saavuttaa korkeamman osakekurssin ja arvokkaampia osakeoptioita (ks. myös Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 654).

Amat ym. (1998, 8) esittävät, että johtajat voivat myös hyödyntää luovaa laskentatoimeaa myöhästyttääkseen tiedon julkaisua markkinoilla, jolloin he voivat lisätä omaa mahdollisuuttaan hyötyä sisäpiirintiedosta (ks. myös Beneish, 2001, 9). Beneishin (2001, 9) mukaan tutkimustulokset sisäpiirikauppojen toimimisesta kannustimena tuloksen kasvattamisessa ovat vähäisiä, mutta erittäin kiinnostavia, sillä ne on saatu yrityksistä, joissa on syyllistytty tilinpäätöspetoksiin tai laittomuuksiin. Tutkimustulokset osoittavat myös, että johtajat hyödyntävät tietojaan ostaen osakkeita ennen markkinahintojen nousuja ja myyden ennen niiden laskua (Beneish, 2001, 10).

4.3 Johdon taloudelliset kannustimet

Healyn (1985) tutkimustulokset osoittavat, että kannustimet luovalle laskentatoimelle syntyvät monesti bonusjärjestelmistä, joissa yritysten ja johtajien välille solmitut sopimukset

luovat perustan johtajien palkkausmalleille (ks. Scott, 2015, 448). Beneish (2001, 8) esittääkin, että johtajat kasvattavat raportoitua tulosta korottaakseen omia bonuksiaan. Hänen mukaansa osa tutkimuksista on myös osoittanut, että johtajat heikentävät raportoitua tulosta kasvattaakseen omia bonuksiaan tulevaisuudessa. Amat ym. (1998, 8–9) toteavat, että mikäli johtajan bonusjärjestelmä on riippuvainen yrityksen osakkeen hinnasta, johtajat pyrkivät esittämään tilinpäätöstietoja, jotka tekevät vaikutuksen osakemarkkinoihin. Mikäli taas maksettu bonus perustuu raportoituun tulokseen, johtajat pyrkivät maksimoimaan voittoa, sillä bonuksen määrä on yleensä tietty prosenttiosuus voitosta ennalta määriteltujen ala- ja ylärajojen välillä.

Näkemystä vahvistaa myös Scott (2015, 448), joka esittelee kirjassaan Healyn (1985) tutkimustuloksia siitä, miten yrityksen johtajat ohjaavat tulosta maksimoidakseen omat bonuksensa. Kun raportoitu tulos on bonusjärjestelmässä määriteltujen ylä- ja alarajojen välillä, johtaja pyrkii luovan laskentatoimen keinoin kasvattamaan tulosta määriteltyyn ylärajaan asti maksimoidakseen oman bonuksensa. Mikäli tulos on alarajaa heikompi tai ylärajaa parempi, johtaja pyrkii heikentämään raportoitua tulosta esimerkiksi kirjaamalla varauksia. Tämä johtuu siitä, että ylärajan ylittävästä tai alarajan alittavasta tuloksesta ei makseta bonusta. Tällöin tuloksen heikentäminen on kannattavaa siitä näkökulmasta, että paremman tuloksen saavuttaminen on helpompaa tulevina vuosina esimerkiksi varauksia purkamalla. (Amat ym. 1998, 8–9; Scott, 2015, 449.) Scott (2015, 454) toteaaakin, että tutkimusten avulla on esitetty luotettavia todisteita siitä, että johtajat hyödyntävät tilinpäätössiirtoja tuloksen ohjaamiseksi maksimoidakseen omat bonuksensa, ja nämä löydökset ovat yhteneviä myös muiden olemassa olevien teorioiden kanssa. Agenttiteorian mukaisesti riskiä kaihtavat johtajat pyrkivät myös pitämään bonuksensa samalla tasolla vuodesta toiseen ja käyttivät myös siksi tuloksen tasoittamiskeinoja (Scott, 2015, 447).

4.4 Kovenanttiehtojen ja muiden sopimusten noudattaminen

Scott (2015, 454) toteaa, että yritykset ja pankit aavistavat ennalta johtajien taipumukset opportunistiseen käyttäytymiseen ja huomioivat sen jo sopimuksia solmittaessa bonusjärjestelmissä tai lainojen koroissa. Yritysten (johtajien) ja lainaajien välisissä suhteissa moraalikadon ongelmaa pyritään kontrolloimaan lainojen kovenanttiehtojen eli taloudellisten ja toiminnallisten ehtojen avulla. Kovenanttiehdoilla pyritään estämään

lainaajien etujen vastaiset johtajien toimet, kuten liiallisten osinkojen maksaminen, lisälainojen nostaminen tai käyttöpääoman tai oman pääoman pudottaminen alle määriteltyjen rajojen, mikä heikentäisi olemassa olevien lainanantajien vakuuksia. (Scott, 2015, 454.) Scott (2015, 454) esittääkin useisiin tutkimuksiin viitaten, että johtajat pyrkivät luovan laskentatoimen avulla välttämään kovenanttiehtojen rikkomista ja jopa rajojen lähelle päätymistä säilyttääkseen vapautensa johtaa yritystä ja pienentääkseen irtisanomisriskin todennäköisyyttä. Yleistäen voisi todeta, että mitä enemmän yrityksen tuottovirrat vaihtelevat, sitä enemmän johtajat tasoittavat raportoitua tulosta.

Amat ym. (1998, 8) toteavat, että luovan laskentatoimen syynä voivat olla myös yrityksen erilaiset sopimukset, velvoitteet ja rajoitteet, jotka perustuvat raportoiduille luvuille. Lainaehdoissa voidaan määritellä tietty enimmäislainamäärä suhteessa koko osakepääomaan tai tietty oman ja vieraan pääoman välinen suhde. Myös Beneish (2001, 8) toteaa lainoittajien käyttävän laskentatoimen tunnuslukuja säännelläkseen yritysten toimintaa. Rahoittajat voivat esimerkiksi rajoittaa yrityksen investointeja tai rahoituksellisia toimia tunnuslukujen avulla tai vaatia, että tietyt tulostavoitteet saavutetaan. Kovenanttiehdot kannustavatkin johtajia valitsemaan tulosta kasvattavia laskentamenetelmiä vähentääkseen sopimusten rajoittavuutta ja välttääkseen kovenanttiehtojen rikkoutumisesta aiheutuvia kustannuksia. (Amat ym., 1998, 8; Beneish, 2001, 8).

Amatin ym. (1998, 8) mukaan kovenanttiehdot ovat ongelmallisia kasvaville yrityksille, kun joudutaan ottamaan lainaa toiminnan laajentumiseksi ja varastojen kasvattamiseksi. Tyypillistä onkin järjestellä rahoitusta niin, että velan määrä näyttää taseella todellista pienemmältä. Tätä tukee myös Naserin ja Pendleburyn (1992, 112) kyselytutkimuksen tulokset, jotka osoittavat, että luovan laskentatoimen käyttämisen yleisimpänä syynä annetuista vaihtoehtoista pidettiin lainamäärien sekä velkaantumisasteen hallitsemista. Beneishin (2001, 11–12) mukaan ristiriitaisten sekä hämmentävien tutkimustulosten vuoksi on kuitenkin epävarmaa, miten lainojen kovenanttiehdot vaikuttavat tuloksen kasvattamiseen. Dechow ja Skinner (2000) esittävät kuitenkin, että kovenanttiehtojen rajojen juuri ja juuri paremmalla puolella olevia yrityksiä on huomattavasti enemmän kuin rajan alapuolella, mikä viittaisi siihen, että johtajat ohjaavat tulosta välttääkseen ehtojen rikkomisen.

4.5 Muita usein esiintyviä syitä

Scott (2015, 447) mainitsee muiksi yleisimmiksi tuloksen ohjauksen ja erityisesti tuloksen heikentämisen syiksi poliittiset sekä verotukselliset syyt. Myös Amat ym. (1998, 9) myöntävät, että myös verotus voi olla luovan laskentatoimen vaikuttimena, mikäli verotettava tulo mitataan suhteessa raportoituihin lukuihin. Amatin ym. (1998, 8) mukaan jotkin yritykset, kuten osittain verorahoitteiset yhtiöt, saattavat olla lainsäädännön tai hallinnollisten säädösten alaisia esimerkiksi maksimihinnoittelun osalta. Mikäli tällaiset yhtiöt raportoivat suuria voittoja, lainsäätäjät saattaa reagoida hillitsemällä hinnoittelua. Tästä johtuen näillä yhtiöillä on intressejä valita laskentamenetelmiä, jotka laskevat raportoitujen tuottojen määrää. Myös Beneish (2001, 10–11) raportoi samansuuntaisia tuloksia todellista matalamman tuloksen raportoinnista, jotta esimerkiksi liikelaitokset, kuten sähköyhtiöt tai vesihuoltolaitokset, voivat pitää yllä hinnankorotuksia ja välttää yhtiöille epäsuotuisia tulonsiirtoja.

Amat ym. (1998, 9) uskovat, että myös voitonjakojärjestelmät voivat vaikuttaa valittuihin laskentamenetelmiin, esimerkiksi toisen osapuolen saadessa tietyn määrän voitosta. Tällöin yrityksellä on kannustimet kirjata mahdollisimman paljon kuluja ja varauksia alhaisimman mahdollisen tuloksen saavuttamiseksi, jolloin myös maksetut korvaukset voittoon perustuen jäävät mataliksi. Amatin ym. (1998, 7–8) mukaan johtajat saattavat myös pitää jotakin tulosta kasvattavaa keinoa 'hihassaan', jolla voidaan tarvittaessa keskittää huomio toisaalle epätoivotuista uutisista, kuten esimerkiksi laskevasta markkinaosuudesta. Myös Beneishin (2001, 11–12) mukaan johtajilla on kannustimia kasvattaa tulosta kiinnittääkseen huomiota muualle yrityksen suorituskyvyn heikkenemisestä sekä myydäkseen osakeomistuksiaan korkeammilla hinnoilla. Myös johtajan vaihtuessa saatetaan pyrkiä siihen, että ilmenevät tappiot pyritään esittämään edellisen johtajan aiheuttamiksi (Amat ym., 1998, 9).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Viime vuosikymmeninä erityisesti suurten kirjanpitoskandaalien, kuten WorldComin ja Enronin, sekä pankkisektorin ongelmien paljastuttua luovan laskentatoimen ongelmat ovat nousseet keskustelun keskipisteeksi monissa yrityksissä ja hallituksissa (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 651). WorldCom esimerkiksi kirjasi kulujaan investoinneiksi, jolloin yrityksen taloudellinen tilanne näytti todellista paremmalta, kun taas Enron liioitteli voittojaan ja onnistui monimutkaisia ja petollisia laskentatekniikoita käyttämällä nostamaan osakehintaansa korkeammaksi. (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 655–656; Jones, 2011, 421–422). Skandaalit vaikuttivat syvästi kansallisiin talouksiin sekä maailmantalouteen (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 652). Yleisimmät syyt luovan laskentatoimen käytänteille liittyvätkin johdon ja omistajien ahneuden lisäksi myös lainsäädännön ja valvontaelinten puutteellisiin, käytännön haasteisiin eettisten sääntöjen ja lakien täytäntöönpanossa sekä oikeuskoneiston hitauteen (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 651). Dechow ja Skinnerin (2000, 248) mielestä tuloksen ohjaaminen on kuitenkin todennäköisesti yhtä yleistä kuin aiemminkin, se vain esiintyy uudenaikaisissa muodoissa.

Naserin ja Pendleburyn (1992, 115) kyselytutkimukseen vastanneista tilintarkastajista 95,5% oli sitä mieltä, että luova laskentatoimi on ongelma, jota ei voida koskaan täysin ratkaista. Lisäksi tutkimuksessa havaittiin, että erilaiset keinot hillitään luovan laskentatoimen käyttöä nähtiin ennemminkin esimerkkeinä useista vaihtoehtoista kuin toisensa pois sulkevinä ratkaisuin. Amatin ym. (1998, 6) mukaan lainsäätäjät voivat hillitään luovan laskentatoimen keinoja useilla keinoilla ja monia niistä onkin jo toteutettu lainsäädännön uudistusten myötä. Laskentametodien valinnanvaraa on kavennettu ja yritysjohtoon harkinnanvaraa vähennetty luomalla lakeja ja säännöksiä, jotka minimoivat yritykselle jäävät vaihtoehtoiset mahdollisuudet. Olosuhteita, joissa kutakin metodologiaa voidaan soveltaa, on tarkennettu ja nykyään vaaditaan menettelytapojen johdonmukaisuutta tilikaudesta toiseen. Keinotekoisien liiketoimien toteuttamisen mahdollisuutta on rajoitettu painottamalla laissa liiketoimien sisältöä ennen muotoa. Myös todellisten liiketoimien ajoittamisen vaihteluita on vähennetty vaatimalla tilikausittaisia arvonnousujen ja -laskujen kirjaamisia. (Amat ym., 1998, 6.)

Omurgonulsenin ja Omurgonulsenin (2009, 655) mukaan lainsäädännön lisäksi myös tilintarkastajien, johtajien sekä tarkastusvaliokunnan välisiä suhteita tulee tarkastella vastaavien skandaalien välttämiseksi tulevaisuudessa. Onkin olemassa jatkuva tarve valvonnalle, laeille ja yleisesti hyväksyttävien laskentaperiaatteiden kehittämiseksi (Dechow & Skinner, 2000, 248) sekä tilintarkastusyritysten ja valvontaelinten autonomialle, eettisille säännöille sekä toiminnan läpinäkyvyyden korostamiselle (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 652). Hyväntahtoisuus ja laskenta-ammattilaisten moraaliset arvot nousevatkin tärkeään rooliin luovan laskentatoimen hillitsemisessä lainsäädännön sekä valvonnan ohessa. (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 653–654.)

Tarkastellaan vielä lopuksi vastausta tutkimusongelmaan *Mitä on luova laskentatoimi?* tekemällä yhteenvetoa alussa esitettyihin alaongelmiin. Teoreettista viitekehystä käsittelevästä luvusta voidaan koostaa vastaus kysymykseen *Mihin kontekstiin luova laskentatoimi sijoittuu?* Luova laskentatoimi sijoittuu luontevasti agenttiteorian viitekehukseen, jossa yrityksen omistajat ovat valtuuttaneet johtajat toimimaan ja tekemään päätöksiä puolestaan ja tilintarkastajat valvomaan johtajien toimintaa sekä omistajien etuja. Tilinpäätösraportoinnin säännösten noudattaminen edellyttää johdolta harkinnan käyttöä, joka toisaalta mahdollistaa myös johtajien opportunistisen käyttäytymisen. Kaiken jouston karsiminen kuitenkin poistaisi raportoitujen tuottojen hyödyllisyyden taloudellisen suorituskyvyn mittarina (Dechow & Skinner, 2000, 247–248). Agenttiteoriaan liittyviä ongelmia voidaan vähentää tekemällä toiminnasta läpinäkyvää, mikä onnistuu dokumentoimalla selkeästi ja yksityiskohtaisesti se, miten tehdyt arviot on laadittu. Arvioiden ja harkinnanvaraisuuksien ollessa esillä tilinpäätöksen lisätiedoissa, yrityksen pitäisi voida luottaa siihen, että markkinaosapuolet ymmärtävät valintojen seuraukset esimerkiksi yrityksen osakekurssiin. (Dechow & Skinner, 2000, 241–248.) Tilinpäätösraportoinnin sekä lisätietoina esitettyjen arvioiden riittävän oikeellisuuden varmistaa riippumattoman tilintarkastaja.

Miten luova laskentatoimi määritetään tai koetaan käsitteenä? Yhden käsityksen mukaan johtajat ohjaavat tulosta saavuttaakseen omat tavoitteensa ja markkinaosapuolia voidaan huijata suhteellisen helposti (Dechow & Skinner, 2000, 247). Luovaa laskentatoimintaa käytetään siis yrityksen taloudellisen tilan liioitteluun (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 654) ja useimmiten luova laskentatoimi koetaan negatiivisena, sillä sen koetaan heikentävän taloudellisten raporttien luotettavuutta (Naser & Pendlebury, 1992, 115–118;

Scott, 2015, 445). Tarkoituksellinen harhaanjohtaminen, tehoton valvonta sekä osapuolten ahneus kuvastavat hyvin luovan laskentatoimen epäeettistä ulottuvuutta, joka on havaittavissa myös agenttiteoriassa (Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 652–652).

Toisaalta, kuten Revsinekin (1991, 18) toteaa, johtajat ja osakkeenomistajat voivat molemmat myös hyötyä luovasta laskentatoimesta ja sen sallimasta tulojen jaksottamisesta. Harkinnan ja arvioiden salliminen mahdollistaa sellaisten lukujen raportoinnin, joiden avulla voidaan mitata taloudellista suorituskyyä paremmin kuin pelkkien kassavirtojen avulla (Dechow & Skinner, 2000, 248). Osakkeenomistajat hyötyvät tuloksen ja tuottovaihteluiden tasoittamisesta kasvaneiden osakehintojen muodossa sekä lainojen kovenanttiehtojen rikkomisen välttämisenä (ks. Amat ym., 1998, 9–10; Omurgonulsen & Omurgonulsen, 2009, 654). Luovan laskentatoimen käsitteen ollessa jokseenkin vakiintumaton, myös muut samanlaiseen toimintaan viittaavat termit auttavat määrittämään käsitettä. Neutraalimpi tuloksen ohjaamisen käsite vaikuttaa edustavan valtavirtatutkimusta, kun taas kriittisemmän näkökulman sisältävä luovan laskentatoimen käsite on jäänyt selvästi vähemmälle huomiolle. Kirjallisuus kattaakin erilaisia termejä ja määritelmiä tälle jokseenkin yhtenevälle toiminnalle. Osa määritelmistä on hyvin värittyneitä, monesti moraalien tai eettisten käsitysten pohjalta, ja suhtautuminen vaihteleeekin laidasta laitaan näkökulman ja kokemuksen myötä.

Minkälaisia ovat luovan laskentatoimen ilmenemismuodot? Luovan laskentatoimen ilmenemismuodot ovat moninaisia, sillä perimmäiset syyt, tavoitteet ja keinot vaihtelevat tilanteesta ja yrityksestä riippuen. Luovalle laskentatoimelle ei siis löydy yhtä ainoaa ja oikeaa, kaikenkattavaa jaottelumallia tai kategorisointia. Luovan laskentatoimen voisi kuitenkin katsoa sisältävän säännösten salliman jouston laskentaperiaatteissa, kuten tilinpäätössiirrot ja jaksotusvalinnat, sekä joidenkin näkökulmien mukaan myös laittoman puolen petoksen, vilpin ja tietoisien manipuloinnin muodoissa.

Luovan laskentatoimen eri ilmenemismuotoihin voisi jatkotutkimuksissa perehtyä vielä syvällisemmin ja pohtia myös ehkäisykeinoja tietyille ilmentymismuodoille esimerkiksi Eisenhardtin (1989) tutkimuksessaan esittämien agenttiteorian hallintamekanismien avulla. Tarkempaa tarkastelua voisi toteuttaa myös Scottin (2015, 444) esittelemän jaottelun mukaisesti sopimuksellisten suhteiden sekä taloudellisen raportoinnin näkökulmasta tarkasteltuna. Myös empiirinen kyselytutkimus tilintarkastajille Naserin ja Pendleburyn (1992) toteuttamalla tavalla olisi mielenkiintoista toteuttaa nykytilanteessa ja analysoida

näkökulmien sekä tulosten muutoksia vuosikymmenten aikana. Kiinnostava tutkimuskohde olisi myös tarkastella mukautettujen tilintarkastuskertomusten osalta, onko luovaksi laskentatoimeksi luettuja asioita syinä mukautuksille, ja jos on, niin minkälaisia.

Tutkielman luotettavuutta arvioitaessa tulee tunnistaa tietyt rajoitteet ja ennakko-oletukset. Tässä tutkielmassa on keskitytty alaongelmien muodossa ennalta määriteltyihin osa-alueisiin, jolloin tarkastelun ulkopuolelle on täytynyt rajata joitain läheisesti aiheeseen liittyviä asioita. Esimerkiksi verotuksellisiin näkökulmiin, eri toimintaympäristöjen lainsäädännöllisiin eroavaisuuksiin tai niiden kehittymiseen ei ole voitu suuremmin keskittyä rajallisten resurssien vuoksi. Tämä tulee ottaa huomioon erityisesti peilattaessa amerikkalaisissa tutkimuksissa esitettyä tietoa eurooppalaiseen toimintaympäristöön. Myös käytettävissä olevien tilinpäätössiirtojen ja verosuunnittelukeinojen tarkempi tarkastelu on rajattu tutkielman ulkopuolelle, sillä kyseessä ei ole käytännön opas luovan laskentatoimen harjoittamiseen. Tutkielman lähtökohdaksi valittu agenttiteoria sisältää tiettyjä ennakko-oletuksia osapuolten välisistä suhteista, joten lopputulosta ei voida pitää objektiivisena näkemyksenä aiheesta. Lähestymistavan subjektiivisuuden sekä käytetyn aineiston rajallisuuden vuoksi tutkielma tuleekin ymmärtää vain pintaraapaisuna aiheeseen, keskittyen tiettyihin osa-alueisiin valitusta teoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna.

Lisäksi on hyvä tiedostaa, että tehdyissä käännöksissä voi olla epätarkkuuksia ja tulkinnanvaraisuuksia. Myös termien käytössä on eroja eri toimintaympäristöissä, jolloin lähteisiin viitattaessa on toisinaan korvattu alun perin käytettyjä käsitteitä suomalaiseen ympäristöön sopivammilla termeillä. Myös oma subjektiivisuuteni, kuten harkinnan käyttö, tulkintojen tekeminen tai materiaalin valikoiminen tulee huomioda luotettavuutta arvioitaessa. Toisaalta kuitenkin selkeät lähdeviitteet ja esitettyjen väitteiden argumentointi lisäävät tutkielman luotettavuutta. Myös referointiverbit pyrkivät havainnollistamaan tehtyjä tulkintoja sekä asennoitumista väitteisiin ja tutkimustuloksiin. Yhteenvetona voisikin todeta, että tutkielmassa tutkittiin sitä, mitä alun perin suunniteltiin ja tutkimusmenetelmäksi valittu integroiva kirjallisuuskatsaus soveltui hyvin aiheen tutkimiseen. Mielestäni tutkielma tarjoaakin mielenkiintoisia näkökulmia sekä omanlaisensa kokonaisuuden luovan laskentatoimen kontekstista, käsitteestä ja ilmenemismuodoista eli siitä mitä on luova laskentatoimi.

LÄHTEET

Kirjallisuus:

- Amat, Oriol, Blake, John & Dowds, Jack. (1998). The Ethics of Creative Accounting. *Economics Working Paper*, 1–17.
- Archer, Simon. (1996). The Ethics of Creative Accounting. *Science and Engineering Ethics*, 2 (1), 55–70.
- Beneish, Messod. (2001). Earnings Management – A Perspective. *Managerial Finance*, 27 (12), 3–17.
- Cooper, Harris. (1998). *Synthesizing Research: a Guide for Literature Reviews*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Davidson, Sidney, Stickney, Clyde & Weil, Roman. (1987). *Accounting: The Language of Business*. Sun Lakes, Arizona: Horton Publishing Company.
- Dechow, Patricia & Skinner, Douglas. (2000). Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners, and Regulators. *Accounting Horizons*, 14 (2), 235–250.
- Eisenhardt, Kahtleen. (1989). Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management Review*, 14 (1), 57–74.
- Gowthorpe, Catherine & Amat, Oriol. (2005). Creative Accounting: Some ethical issues of macro- and micro-manipulation. *Journal of Business Ethics*, 57 (1), 55–64.
- Griffiths, Ian. (1986). *Creative Accountig: How to make your profits what you want them to be*. London: Sidqwick & Jackson Ltd.
- Healy, Paul. (1985). The Effect of Bonus Schemes on Accounting Decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7, 85–107.
- Healy, Paul & Wahlen, James. (1999). A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting. *Accounting Horizons*, 13 (4), 365–383.
- Ihantola, Eeva-Mari & Leppänen, Pasi. (2018). *Yrityksen kirjanpito. Liiketapahtumista tilinpäätökseen*. Tallinna: Gaudeamus Oy.
- Jameson, Michael. (1988). *A Practical Guide to Creative Accounting*. London: Kogan Page.
- Jensen, Michael. (1983). Organization Theory and Methodology. *The Accounting Review*, 58 (2), 319–339.
- Jensen, Michael & Meckling, William. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3, 305–360.
- Jones, Michael. (2011). *Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals*. Chippenham: Wiley.
- Järvinen, Essi. (2017). *Tilintarkastajan objektiivisuuden turvaaminen: systemaattinen kirjallisuuskatsaus*. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Kivekäs, Juuso. (2015). *Agenttikustannuksien vaikutus tilintarkastajalta ostettujen tarkastuksen ulkopuolisten palveluiden kysyntään*. Aalto-yliopisto. Maisterintutkinnon tutkielma.
- Leppiniemi, Jarmo & Walden, Risto. (2014). *Tilinpäätös- ja verosuunnittelu*. Helsinki: Alma Talent.
- Meklin, Pentti. (2009). *Tarkastus verorahoitteisessa ja markkinarahoitteisessa toiminnassa: erojen ja yhtäläisyyksien teoreettisia perusteluja*. Teoksessa Heiskanen, Johanna, Kihn, Lili-Anne & Näsi, Salme. (toim.) *Näkökulmia*

- laskentatoimeen ja tilintarkastukseen*. Tampere: Tampere University Press, 56–69.
- Miller, Gary. (2005). The Political Evolution of Principal-Agent Models. *Annual Review of Political Science*, 8, 203–225.
- Mulford, Charles & Comiskey, Eugene. (2005). *The financial numbers game. Detecting Creative Accounting Practices*. USA: Wiley.
- Naser, Kamal. (1993). *Creative Financial Accounting: Its Nature and Use*. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- Naser, Kamal & Pendlebury, Maurice. (1992). A Note on The Use of Creative Accounting. *The British Accounting Review*, 24 (2), 111–118.
- Näsi, Salme. (2017). *Luova laskentatoimi: tarkoituksellista harhaanjohtamista ja myös tilintarkastajien ongelma*. Teoksessa Kihn, Lili-Anne, Leponiemi, Ulriika, Oulasvirta, Lasse, Ruuhonen, Janne & Wacker, Jani. (toim.) *Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin*. Tampere: Tampere University Press, 101–112.
- Omurgonulsen, Mine & Omurgonulsen, Ugur. (2009). Critical thinking about creative accounting in the face of a recent scandal in the Turkish banking sector. *Critical Perspectives on Accounting*, 20, 651–673.
- Person, Stanley. (2002). Business Bookshelf. The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices. *Journal of Accountancy*, 194 (6), 88.
- Pohjola, Matti. (2011). *Taloustieteen oppikirja*. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Revsine, Lawrence. (1991). The Selective Financial Misrepresentation hypothesis. *Accounting Horizons*, 5 (4), 16–27.
- Salminen, Ari. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisuja.
- Schipper, Katherine. (1989). Commentary on Earnings management. *Accounting Horizons* 3 (4), 91–102.
- Scott, William. (2015). *Financial Accounting Theory*. Toronto: Pearson.
- Shapiro, Susan. (2005). Agency Theory. *Annual Review of Sociology*, 31, 263–284.
- Smith, Terry. (1992). *Accounting for Growth: Stripping the Camouflage from Company Accounts*. London: Century Business.

Muut lähteet:

- IASC (Inter-Agency Standing Committee). (1989). The IASC Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements.
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.